

toe. Na het eten werd gedankt en evenals bij het bidden al of niet een kruisje geslagen. Vervolgens gaven ze onder dankzegging hun eetgerei terug en trokken dan gesterkt weer verder. Buiten de woensdag kwamen er maar zelden bedelaars, want dan gingen ze waarschijnlijk naar elders. Je zag ze ook lang niet allemaal terugkeren, want ik meen, dat verschillenden langs een andere weg huiswaarts gingen b.v. door de Meije via Bodegraven naar Woerden. Elke dag namen ze vermoedelijk een ander dorp of een andere boerenbuurt en zo zamelden ze een schamel bedragje bijeen.

Op de woensdag na 1 januari was er altijd extra veel geloop, want dan kregen ze iets meer. Het wensen van „veel heil en zegen in 't nieuwe jaar! ” als dank was dan niet van de lucht. Natuurlijk was er ook wel het verhaal van de bedelaar, die eenmaal heel rijk geweest moet zijn en tot armoede vervallen was door eigen toedoen. In zijn rijke tijd zou hij soms zijn sigaar aangestoken hebben met een briefje van tien. Een soort mannelijke versie dus van het Vrouwtje van Stavoren. Hij werd Piet de Stekeltrekker genoemd, omdat hij razendsnel met dit werktuig, een grote houten tang, overweg zou kunnen; alleen hij deed het stekeltrekken blijkbaar liever niet. Een enkeling kon zich in het sociaal verband niet terecht vinden en trok zich soms terug in een soort zelf gemaakte schuilhut ergens op een polderkade tussen bomen en struiken. Zo'n soort onderdak heb ik wel eens gezien in de Zegveldse Meije, toen de Hollandse kade daar nog grotendeels een groene kade met houtgroei was. Nog tot een jaar of vijftien geleden leefde een dergelijke figuur in het hout op de Gerverskopse kade. Hij werkte wel wat bij een boer en kreeg daar ook eten, maar overigens verbleef hij in zijn hut. Tengevolge van de ruilverkaveling daar moest hij ruimen vanwege een fietspad op de kade. Aan het eind van die kade op een ongebruikte hoek grond werd toen een houten verblijf voor hem gemaakt niet ver van de weg en daar bivakkeerde de reeds heel oude man met z'n twee hondjes.

Tijdens een schouw heb ik wel eens een praatje met hem gemaakt. Hij zei soms wat vreemde dingen, maar opstandig was hij niet, hoewel hij toch wel bepaalde grieven had over zaken die hem zelf betroffen. Zo'n enkele maal werd hij b.v. wel eens naar het ziekenhuis gehaald om schoongepoetst en gekrabd te worden en daar had hij een broertje aan dood, want wassen was er bij hem nooit bij. Over de verpleegsters en wat die hem aandeden, sprak hij dan ook in niet al te vleierende bewoordingen.

Zijn levenseinde zag hij niet al te somber in en hij had in dat opzicht een eigenaardige filosofie. Het zou nog wel meevallen, meende hij. „Ik denk, dat het daar nog niet zo slecht zal zijn”, zei hij, „d'r is ter toch nooit een terug gekomen”.

Enkele jaren geleden is hij gestorven en in het streekblad werd toen een vrij uitvoerig artikel aan hem besteed.

En met deze late zwerver wil ik mijn verhaal besluiten.

DE DRIE „BURCHTEN” VAN WOERDEN

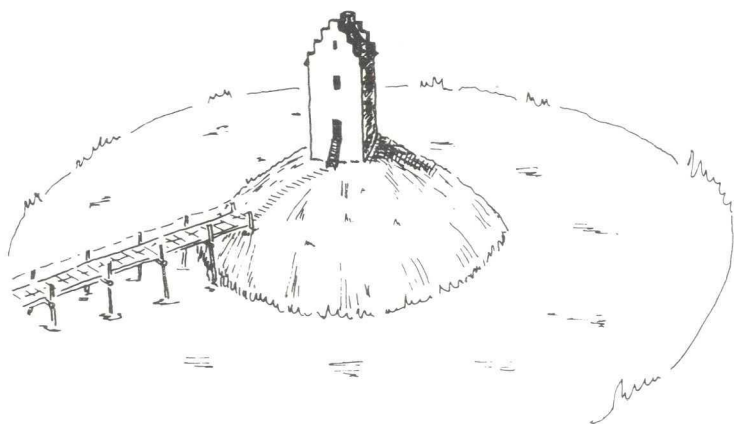
door N. Plomp

Inleiding. Er heerst nogal eens verwarring over de geschiedenis van het Woerdense kasteel¹). Dateert het uit de vijftiende eeuw of is het ouder? Was het er al ten tijde van Herman van Woerden en Floris V? Of misschien reeds ten tijde van bisschop Godfried van Rhenen? Datgene dat uit schriftelijke bronnen kan worden bijeengebracht ter beantwoording van deze vragen, is in hoofdzaken al eerder gepubliceerd. De beurt is nu aan de archeologen, die verdere gegevens aan de bodem van de binnenstad moeten trachten te ontfutselen. Niettemin lijkt het nuttig de beschikbare gegevens nog eens hier bij elkaar te brengen.

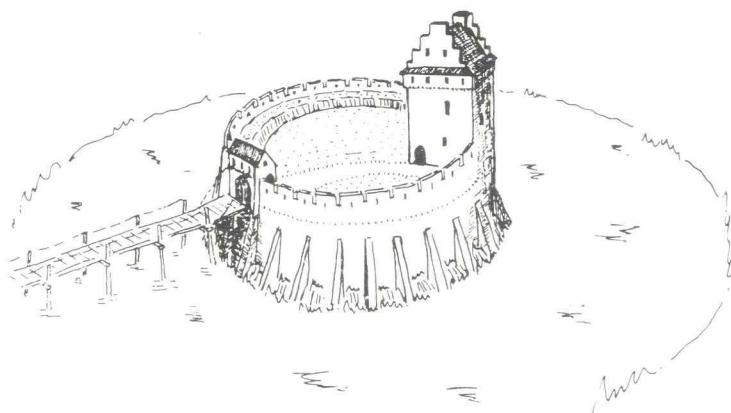
De in de voetnoten vermelde literatuur kan door leden van de vereniging uit de verenigingsbibliotheek worden geleend. Deze wordt beheerd door de heer Peters.

Woerden I. De oudste vermelding van een burcht te Woerden dateert uit het jaar 1159. De graaf van Gelre en opstandige Stichtenaren belegerden de bisschop te Utrecht. Deze riep toen de hulp in van de graaf van Holland „om zijn roem en leven te bewaren”. Graaf Floris III verzamelde soldaten en schepen die hij met „ruw en onoverwinnelijk Zeeuws scheepsvolk” bemanden kwam daarmee de bisschop te hulp, meer dan nodig was. Want hij versterkte het fort Woerden” (cas-

trum Vurthen in de oorspronkelijke latijnse tekst) „en heeft, nadat hij daarin zijn soldaten en Vlaamse boogschutters had gelegerd, het gehele gebied daaromheen door brand en plundering verwoest”. Hoewel het de vraag is of ter plaatse deze vorm van hulp wel werd gewaardeerd, werd het beoogde doel wel bereikt. Het bisschoppelijk gezag werd hersteld. Latere kroniekschrijvers verhalen hoe bisschop Godfried verscheidene burchten bouwde, waaronder Montfoort en Woerden. Voor wat Montfoort betreft is dat ongetwijfeld juist. De burcht die daar verrees werd toevertrouwd aan ministerialen die in de eerste plaats een militaire taak hadden. Zij werden dan ook burggraven (castellani) genoemd. Te Woerden lag de situatie echter anders. Weliswaar was er een fort, dat we ons misschien als een permanente versterking in de

BORSSELE, vrij naar Braat
toestand ca. 1200

BORSSELE, vrij naar Braat
toestand XIII a

Voorbeelden van een mottekasteel in de dertiende eeuw. (uit: Holland jrg. 4 (1972) blz. 210 en 211.)

vorm van een mottekasteel moeten voorstellen, bewoond door de Woerdense ministerialenfamilie, maar belangrijker dan het bewaren daarvan was voor de Van Woerdens de bestuurlijke taak.²⁾ Hoe zag zo'n mottekasteel er uit? In zijn ideale vorm bestaat het „uit een opgeworpen, steile heuvel in de vorm van een afgeknotte kegel. Het hoge plateau is aan de rand versterkt door een palissade, later een stenen ringmuur; een toren, centraal of aan de kant, voltooit de versterking. De heuvel is door een droge gracht omgeven, die tevens een aan de voet van de heuvel gelegen cirkelsegment omgeeft. Dit is de, eveneens door een enceinte versterkte voorburch, waar zich de woongebouwen en de boerderij (de bestaansbron voor een edelman in de middeleeuwen agrarische maatschappij) bevinden”. Dit type is vooral uit Normandië en Engeland bekend. Ook hier te lande kwam het voor. Een bekend – en bereikbaar – voorbeeld is de van omstreeks 1150 daterende burch te Leiden. De lagere landadel heeft tot in de 13e eeuw wel volgens dit type gebouwd³⁾.

Woerden II. Hebben de Van Woerdens tot laat in de dertiende eeuw een dergelijk kasteel bewoond? Het heeft er alle schijn van, want toen graaf Floris V bij het vredesverdrag van 21 maart 1288 definitief Woerden onder Hollandse invloed bracht, nam hij verschillende maatregelen om de versterking van Woerden aan de eisen des tijds te laten voldoen. Blijkbaar was hetgeen hij er had aangetroffen of verwoest, of verouderd, of ondoelmatig voor hetgeen hem voor ogen stond. Daarom had hij inmiddels een „steenhuis” te Woerden laten maken. Dit huis, dat Herman van de graaf zou kopen, was blijkbaar niet zozeer voor de verdediging bedoeld, want de graaf bepaalde dat Herman van Woerden bovendien nog te Woerden of elders een „sterke borch ende ene vaste” moest maken. Dat laatste is er misschien niet van gekomen. Het is ook mogelijk dat met het realiseren van dit plan pas begonnen is door Wolfert van Borssele, die als „opvolger” van Herman van Woerden in 1299 een grote sterke „borch” begon te maken op de uiterste landsgrens, bij de Putkop.

Na de moord op graaf Floris V werden de bezittingen van Herman van Woerden verbeurd verklaard en zo kwam het „steenhuis” te Woerden weer in bezit van de opvolgers van de graaf. We vinden het nadien van tijd tot tijd vermeld. Afbeeldingen van het huis zijn in de grafelijke admi-

Twee middeleeuwse stadszegels van Woerden. Links een geheim zegel uit het jaar 1383, rechts een zegel ter zaken uit het jaar 1394. Het gebouw – waarschijnlijk het tweede Woerdense kasteel – is er op verschillende manieren in afgebeeld.

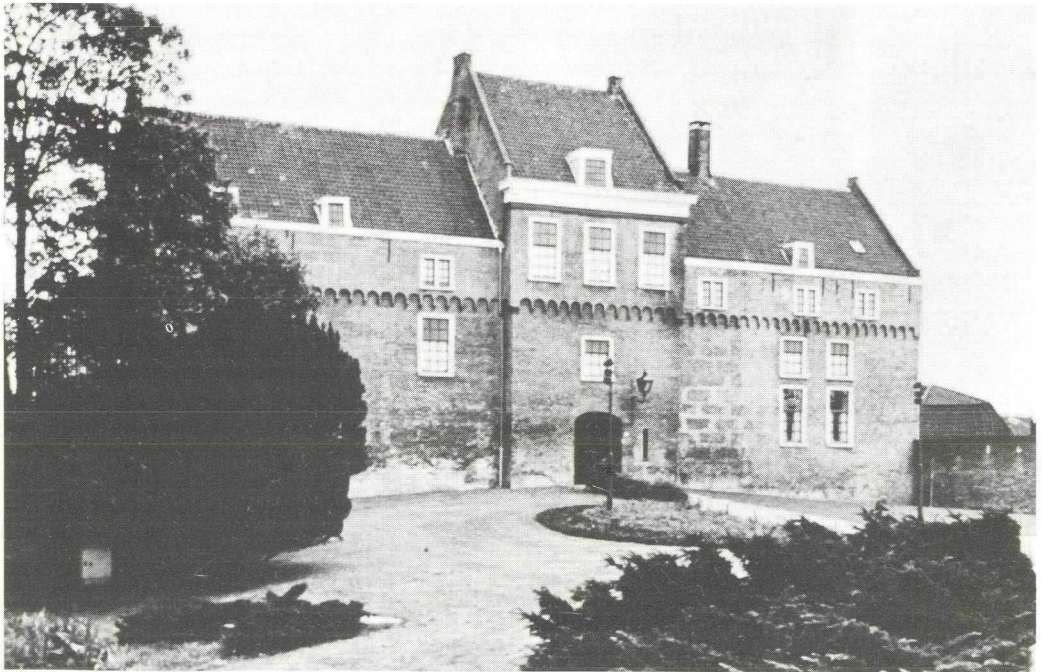
nistratie niet te vinden en we zouden dan ook niet weten hoe we ons dat huis moeten voorstellen als er niet een stadszegel van Woerden was geweest. Toen Woerden stad werd moest er een stadszegel komen, en – zoals bij meer steden het geval was – liet men er een afbeelding in aanbrengen van het meest imposante gebouw dat het kleine plaatsje rijk was; het huis te Woerden. Daarbij valt onmiddellijk op dat het gebouw sterke gelijkenis vertoont met de ridderzaal te 's-Gravenhage. Daarom veronderstelt men dan ook dat graaf Floris het huis te Woerden misschien heeft laten bouwen met de gedachte er een tweede bestuurscentrum van te laten maken, om van daaruit zijn invloed op het Sticht te laten gelden⁴).

In 1346 werden de van Herman van Woerden afkomstige bezittingen in gedeelten verkocht. Een deel aan een Woerdense ridder, heer Traveys, die aan 's-Gravensloot woonde. Een ander deel aan heer Jan Aelman, eveneens ridder. De kern van hetgeen heer Traveys aankocht bestond uit het huis te Woerden met het Hofland en alle daartoe behorende hofsteden tussen de Boerendijk, de Rijn en de kerk. In een oorlog enkele jaren daarna liep het huis ernstige schade op, maar werd het ook weer hersteld⁵).

Toen Woerden versterkt werd met wallen en grachten, omstreeks 1372, was het huis te Woerden inmiddels vererfd op Arend van Honthorst. Van hem kocht de baljuw toen al het land dat hij bezat binnen de vesting en nog een deel daarbuiten. Het huis te Woerden kwam toen binnen de stadswallen te liggen⁶).

Tijdens Arend van Honthorst kwam de naam Huis Honthorst voor het huis te Woerden in gebruik. Arend van Honthorst liet het na aan zijn dochtertje, dat later huwde met Wolfert van den Oosterlande⁷).

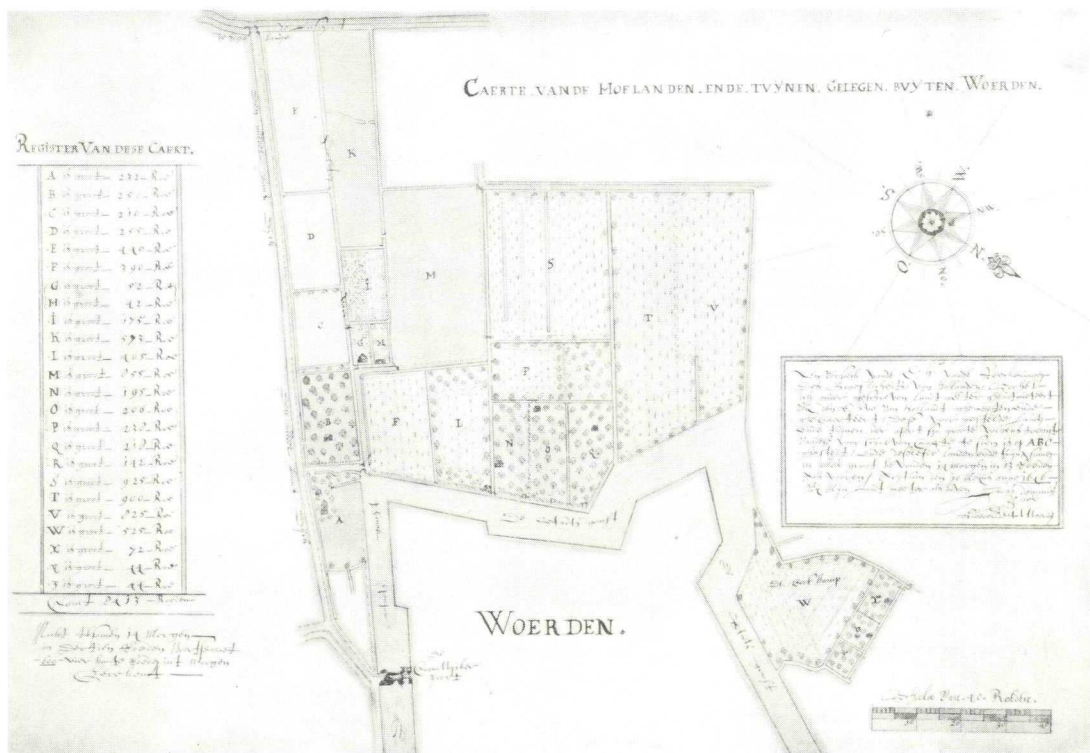
Woerden III. Het andere in 1346 verkochte deel van Woerden was in 1405 in handen gekomen van hertog Jan van Beieren. Al spoedig begon hij met de bouw van een kasteel te Woerden, dat in 1410 grotendeels gereed geweest zal zijn. Het kasteel stond op de plaats waar het nu nog staat, direkt grenzend aan de omwalde stad.

Het kasteel anno 1976. Foto Woerdense Courant.

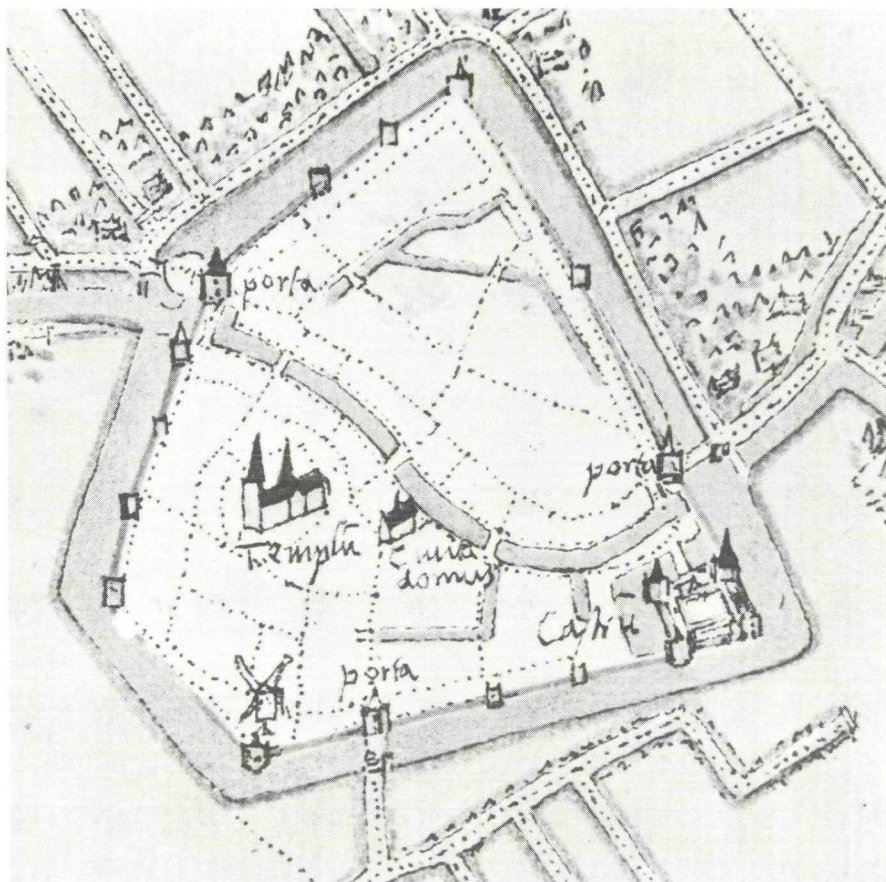
Woerden was nu twee kastelen rijk, één van Jan van Beieren (Woerden III) en het oude huis Honthorst (Woerden II). Lang duurde dat echter niet, want enige jaren later ontbrandden de Hoekse en Kabeljauwse twisten. De Hoeken schaarden zich om Jacoba van Beieren, de Kabeljauwen om Jan van Beieren, de eigenaar van het nieuwe kasteel in Woerden. Ongelukkig genoeg was Wolfert van den Oosterlande, de eigenaar van het huis Honthorst, in dienst bij vrouwe Jacoba en dus Hoeks. Nu zag ook hij wel in dat met het huis Honthorst niets tegen het nieuwe kasteel te beginnen viel, en daarom kreeg hij dan ook van vrouwe Jacoba toestemming om het huis buiten de strijd te houden. De tegenpartij trok zich daar echter niets van aan. In 1418 gaf Jan van Beieren opdracht om het huis Honthorst af te breken. De rentmeestersrekeningen vermelden hoe het huis werd getransformeerd in een hoeveelheid sloophout en 20.000 schoongebikte stenen, die men best gebruiken kon om er de oorlogsschade aan het nieuwe kasteel mee te herstellen⁸).

De plaats van Woerden I, II en III. Dat het huidige kasteel („Woerden III”) niet op de plaats van „Woerden II” stond, blijkt wel duidelijk uit het voorgaande. Beide kastelen bestonden tegelijkertijd op grondgebied van verschillende eigenaren. Woerden II was een huis met een voorburg en een laan. Daarbij hoorde het Hofland, dat inmiddels verdwenen is onder het zuidelijk stadsdeel, de gracht en Woerden-West. In 1446, toen het

„De Corskamp” van het oude kasteel van Woerden, op een kaart van de Hoflanden uit het jaar 1646.

huis reeds afgebroken was en er slechts een boerderij over was, werd gesproken over „de hofstad te Honthorst met de werven, het kerskampje en de geren”. Dat kerskampje was een kersenboomgaard die evenals de hoflanden is afgebeeld op een kaart uit 1646. Het kerskampje ligt daar ongeveer ter plaatse van de tegenwoordige Nieuwe Markt, grenzend aan de stadsgracht. Ook de hoflanden grensden aan de stadsgracht. Het huis zal dus in deze omgeving moeten worden gezocht, mogelijk in het blok tussen Meulmansweg, Kruittorenweg, Groenendaal en Hoge Woerd. Bij ge-

Het derde Woerdense kasteel („castrum”) op een kaart van Jacob van Deventer omstreeks 1550.

duldig reconstrueren van de middeleeuwse stadsplattegrond met behulp van o.a. rechterlijke archieven en de rentmeestersrekeningen zal het waarschijnlijk mogelijk zijn de plaats nauwkeurig te bepalen. Dan is de beurt aan de archeologen, die misschien de theorieën zouden kunnen bevestigen aan de hand van hetgeen in de bodem wordt teruggevonden).

Moeilijker is het met „Woerden I”. Het is best mogelijk dat hetzij „Woerden II”, hetzij „Woerden III” verzeen is op de plaats van „Woerden I”. Tot nu toe ontbreekt echter iedere aanwijzing.

Noten

- 1) Zo worden bijvoorbeeld in de inleiding op de vorig jaar verschenen stadsgids van Woerden een aantal merkwaardige gegevens vermeld, die deels ontleend zijn aan verouderde boeken en deels onjuiste interpretaties zijn. Het is te hopen dat bij een eventuele volgende uitgave dergelijke fouten worden hersteld. Met name betreffende het kasteel worden enige onjuiste mededelingen gedaan (blz. 8 en 15), waaronder die dat de burcht van Godfried van Rhenen „in de naaste omgeving van de molen” zou hebben gelegen. Andere punten die bij zo'n gelegenheid zouden kunnen worden herzien betreffen de naam Woerden (blz. 8); enkele kleinigheden op blz. 9 en 10.
De Geestdorpertoort heeft wel degelijk bestaan (blz. 15); het door Van Helvoort genoemde jaar 1272 als bouwjaar van de kerk mist iedere grond (blz. 19); de eerste korenmolen stond reeds op deze plaats omstreeks 1390 (blz. 21) en het landhuis Oostdam 12 met bijgebouwen staat helaas – nog – niet op de monumentenlijst, doch slechts het toegangshek.
- 2) N. Plomp. Woerden 600 jaar stad, blz. 14 en 15.
- 3) H. Sarfatij, Kasteelbouw en -bouwers in Holland, in: Holland, regionaal-historisch tijdschrift, jrg. 1 (1969) blz. 14-23.
C. Hoek, De ontwikkeling gedurende de dertiende eeuw van het verdedigbare bakstenen huis in het Maasmondgebied, in: Holland, regionaal historisch tijdschrift, jrg. 4 (1972), blz. 201-239.
- 4) Woerden 600 jaar stad, blz. 24, 25, 28 en 29 en afb. H.
Z. van Doorn en N. Plomp, De zegels en het wapen van Woerden, in: Zegels en wapens van steden in Zuid-Holland (Zuid-Hollandse Studiën XII), 's-Gravenhage 1966, blz. 261 e.v.
S. Muller Fzn, De groote zaal te Woerden, in: Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, 1909.
- 5) Woerden 600 jaar stad, blz. 32-35.
- 6) Idem blz. 46.
- 7) Idem blz. 54 en 55.
- 8) Idem blz. 56-60.
- 9) Idem blz. 32, 33, 46 en afb. I.

VAN DE (VAKANTIE)LEESTAFEL

Voor een vakantietochtje kunt U voor de omgeving ondermeer een nuttig gebruik maken van de volgende publicaties:

- Fietsen in Hollands Groene Hart, een uitgave van de stichting: Fiets! Elf beschrijvingen van fietsrondritten door Hollands Groene Hart uit de serie „Ontdek Nederland op de fiets”.
- Voor de wandelaar, die in Oudewater een stadswandeling wil maken langs veel mooie oude huizen „waarin eerlijke mensen woonden”, wijzen wij op het boekje Stadswandelingen, blz. 135 - 136, een uitgave van de ANWB.
- Een voettocht van 12 km rond Oudewater vindt U in de reeks „Per auto en te voet” deel IV, eveneens een uitgave van de ANWB.
- In de serie „Eigen land met open ogen” van de ANWB treft U in de deeltjes Zuidholland en Utrecht uitvoerige informatie aan over de plaatsen in het werkgebied van de vereniging zoals Harmelen, Jaarsveld, Kamerik, Linschoten, Montfoort, Oudewater, Zegveld, Bodegraven, Woerden en Zwammerdam.
- De liefhebbers van oude kerken wijzen wij op twee boekjes in de serie „Langs oude kerken”. In het Utrechtse deel worden vijf routes beschreven, waarbij route 3 leidt langs IJsselstein, Benschop, Lopik, Jaarsveld, Oudewater, Linschoten en Montfoort. Het deel Zuidholland, kuststrook en Rijnland, vermeldt gegevens over de kerken te Waarder, Bodegraven en Zwammerdam. Helaas werden de kerken te Woerden niet opgenomen.

Gr.